

### XIII. MEDZINÁRODNÝ FILOZOFICKÝ KONGRES V MEXIKU

JÁN BODNÁR

Trinásty medzinárodný filozofický kongres sa konal v dňoch 7. — 14. septembra 1963 v Mexiku. Účasť asi tisíc delegátov skoro zo všetkých štátov sveta svedčila o veľkom záujme profesionálnych filozofov spoločne prediskutovať aktuálne filozofické problémy dneška a nadviazať užší vzájomný kontakt. Je pozoruhodné, ako bezprostredný osobný styk umožňujúci bližšie poznať nielen odborný, ale aj ľudský profil toho-ktorého mysliteľa neraz zmení náš celkový postoj k jeho názorom, ktoré sme poznali iba z jeho prác.

Predmetom rokovania plenárnych zasadnutí kongresu boli dve mimoriadne závažné a aktuálne témy: *Problém človeka* a *Kritika našej doby*. Rokovalo sa každý deň dopoludnia vo veľkej aule v Centro medico. Rokovania sa tešili ozaj veľkému záujmu nielen členov kongresu, ale i domácich záujemcov. V odpoľudňajších hodinách boli na programe — vo forme sympózií — špeciálne témy, ktoré sa členili do 5 skupín: 1. prirodzené právo a axiológia; 2. všeobecné a špecifické hodnoty; 3. Husserlov pojem „Lebenswelt“; 4. informácia a komunikácia; 5. filozofická argumentácia. Okrem toho si záujemci mohli vypočuť čítanie tzv. voľných príspevkov, organizovaných v miestnostiach filozofickej fakulty v univerzitnom meste: 1. logika a filozofia jazyka; 2. teória vedy; 3. filozofia exaktných a prírodných vied; 4. sociálna filozofia, filozofia kultúry a histórie; 5. právna a politická filozofia; 6. etika a problém slobody; 7. axiológia; 8. filozofická antropológia; 9. estetika a filozofia umenia; 10. metafyzika, filozofia náboženstva a všeobecná filozofia; 11. dejiny filozofie.

Vítanou a cennou zvláštnosťou mexického kongresu, ak ho porovnáme s predošlým kongresom v Benátkach (1958), boli rôzne spoločenské podujatia, výlety, recepcie, ktoré nechýbali ani jeden deň počas kongresu. Dávali totiž možnosť nadväzovať vzájomné osobné styky, prenášať diskusiu z oficiálneho tónu v zasadacích sieňach do bezprostrednej konverzácie, v ktorej sa mohla v plnej miere uplatniť sila argumentov, dôvtip, takt, temperament i filozofická erudícia. Možno povedať, že na týchto podujatiach, kde nikdy nechýbala vynikajúca mexická pohostinnosť a srdečnosť, odohrávala sa druhá fáza kongresových rokovaní. Môj notes, takmer plný adries, mi dlho bude pripomínať tváre, s ktorými som si rozumel, príp. nemohol porozumieť, s ktorými som strávil príjemné chvíle či už v Xochimilco pri prehliadke „plávajúcich záhrad“, pod ohromnými pyramídami starých Toltekov v Teotihuacáne alebo na banketoch a recepciách. Budem v ňom

hľadať adresy, aby som písomne pokračoval v začatej diskusii, aby sa mohli uskutočniť slúbené výmeny kníh, časopisov, výsledkov vlastnej práce.

Skutočnosť, že kongres bol na americkom kontinente, zreteľne sa prejavila v zložení delegátov podľa štátnej a kontinentálnej príslušnosti. Rozhodujúcu väčšinu tvorili delegáti z amerického kontinentu (len zo Spojených štátov amerických bolo 300 delegátov). Silne bola zastúpená aj Latinská Amerika, a to v značnom počte reprezentantmi katolíckych univerzít a rôznych cirkevných inštitúcií. Z Európy sa kongresu zúčastnilo asi 150 — 200 delegátov. Zvyšok tvorili delegáti z Ázie a Afriky (najviac z Indie a Japonska); z Čínskej ľudovej republiky nebol žiaden delegát.

Z krajín socialistického tábora bola na kongrese najpočetnejšia sovietska delegácia — mala až 18 členov. Popri vedúcom delegácie P. N. Fedosejevovi sa zúčastnili súdruhovia M. B. Mitin, F. V. Konstantinov, T. I. Oizerman, M. N. Rutkevič. Značne menej bolo delegátov z Poľska (prof. Kotarbiński s manželkou a A. Schaff), z Nemeckej demokratickej republiky (K. Zweiling, G. Heyden), z Rumunska (Ch. Joja s manželkou). Z Československa sa (okrem mňa) na kongrese zúčastnili prof. Ludvík Svoboda a dr. Karel Kosík.

Z významnejších predstaviteľov súčasnej západnej filozofie boli na kongrese Jean Wahl, F. J. von Rintelen, A. Muñoz-Alonso, H. W. Schneider, P. T. Rajú. H. Feigl, Bochenski, G. Wetter, Ayer. Gabriel Marcel prišiel do Mexika až po kongrese (jeho príspevok bol prečítaný ako úvodný referát kongresu) a predniesol sériu prednášok na mexickej univerzite. Všeobecne sa pociťovala nepripravenosť M. Heideggera, J. P. Sartra a K. Jaspersa predovšetkým preto, že ich názory boli stredom pozornosti (najmä pri prerokúvaní prvej témy) nielen západných filozofov, ale i marxistov. (S kritikou existencializmu Heideggera a Sartra vystúpili vo svojich príspevkoch najmä Fedosejev, Mitin a Konstantinov.)

Vynárajú sa otázky, prečo boli za hlavný predmet rokovania kongresu zvolené témy *Problém človeka* a *Kritika našej doby*. Zaslúžia si skutočne takú mimoriadnu pozornosť v súčasnosti? Nestoja pred filozofmi dnešných čias iné, nalichavejšie otázky? Nešlo o taktický ťah organizačného výboru XIII. kongresu (v ktorom prevažnú väčšinu tvoria idealisticky a nábožensky orientovaní mexickí filozofi) nastoliť problémy, o ktorých si myslia, že ich riešenie je silnou stránkou dnešnej antimarxistickej filozofie, že ich možno najúčinnšie použiť pre kritiku vedeckého materializmu?

Zaiste, pred modernou filozofiou stojí celý rad závažných nevyriešených otázok či už v oblasti teórie poznania, filozofie prírodných vied, v oblasti etiky, sociálnej filozofie a axiológe. Nemožno tiež pochybovať, že koncentrovaný útok na marxistickú filozofiu na úseku, kde od základných formulácií ďaleko nepokročila (i keď nemôžeme súhlasiť so Schaffovou tézou, že v prípade problematiky okolo ľudskej osobnosti treba hovoriť o teoretickej medzere vo vývoji marxizmu) bol reálnym motívom pre voľbu tematiky kongresu. A predsa sa mi zdá, že táto voľba bola správna. Prežívame nielen technickú revolúciu, ale aj duchovnú, kultúrnu. Ide v nej predovšetkým o človeka. Ide v nej o to, aby jej plodom bol humanizovaný človek. Technika, veda, ekonomika môžu byť len prostriedkom,

nie však zmyslom ľudského úsilia. Tam, kde sa ním stávajú, hrozí, že sa človek degraduje na tovar, ekonomický faktor alebo mechanický produkt spoločenského diania. Neautentický človek, bezdomovosť, odcudzenie, dezhumanizácia sú pojmy, ktorými filozofia opisuje krízu moderného človeka. Ide však o správnu interpretáciu týchto pojmov. Pokúšala sa o ňu — s väčším alebo menším úspechom — väčšina referátov prednesených na kongrese. Výsledky boli neraz značne rozdielne, pretože k ich riešeniu sa pristupovalo z dvoch diametrálne odlišných svetonázorových pozícií. Predsa však mali jednu spoločnú črtu — totiž presvedčenie, že problém človeka atómovej doby sa dnes dostáva do centra filozofickej problematiky. Celý rad závažných faktorov stimuluje potrebu preanalyzovať a redefinovať také pojmy, ako sú ľudská osobnosť, ľudská dôstojnosť, zmysel života, morálna zodpovednosť človeka, kooperácia, vzájomné dorozumenie a mnoho iných.

Už v hlavných referátoch prednesených na začiatku kongresu sa vyhranili dve odlišné koncepcie (ide o prvú tému, *Problém človeka*). Autormi jednej koncepcie boli G. Marcel, Adolfo Muñoz-Alonso a Miguel Angel Virasoro. (Uvádžam mená autorov, ktorých referáty ma bezprostredne najviac zaujali.) Povedal by som, že nie G. Marcel, ale Virasoro z Argentíny podal systematický výklad koncepcie prijatej ako všeobecný základ od väčšiny filozofov zo západných krajín. Marcelov referát mal skôr všeobecný charakter, mal všetky znaky úvodného slova (*Existenciálny aspekt ľudskej dôstojnosti*). Bol všeobecnou výzvou na ochranu a obranu ľudskej dôstojnosti ako „základného faktora ľudskej existencie“. Zatiaľ *V i r a s o r o* v referát *Základ filozofickej antropológie ako novej vedy a novej koncepcie človeka* bol systematickou a logicky prísne koherentnou predlohou koncepcie, ktorú by sme mohli nazvať substanciálnou filozofickou antropológiou. Podľa môjho názoru ide o jeden z najzávažnejších pokusov v súčasnosti prekonať tak Sartrovu, ako aj Heideggerovu filozofiu človeka.<sup>1</sup>

Virasoro vychádza z fenomenologickej deskripcie, odmieta však Husserla a jeho intuíciu podstaty nahrádza metafyzickou intuíciou. Metafyzická intuícia je podľa neho základom *d i a l e k t i c k e j f e n o m e n o l ó g i e*, ktorá aplikovaná na antropológiu, skúma podstatu človeka ako jav v ustavičnom pohybe, zmene, sebauvívne, v procese. Husserlovo absolútne čisté vedomie nahrádza ľudským vedomím, podmieneným „konečnou povahou človeka“ v konkrétnych podmienkach života. Pri opise podstaty človeka prichádza dialektická fenomenológia pomocou metafyzickej intuície do styku so štruktúrou bytia v *c e l k u*. Celok bytia je „zachycovaný“ v skúsenosti, v ktorej poznávame, že naše ľudské bytie ako ustavičný proces je prekračované niečím, čo je v nás, no súčasne je mimo nás, je za nami i pred nami. Inak povedané, naše bytie participuje na univerzálnom bytí; ako proces je súčasťou svetového procesu. Virasoro zavádza pojem *k o n s u b s t a n c i a l i t y*, ktorým chce vyjadriť uvádzanú participáciu nášho bytia na univerzálnom bytí. To znamená striktné odmietnutie základnej tézy Sartrovho existencializmu, že existencia predchádza podstatu, i Heideggerovho poňatia

<sup>1</sup> Podrobnejšiemu rozboru Virasorovej filozofie je venovaný môj článok o filozofickej antropológii, ktorý bude publikovaný neskoršie v tomto časopise.

„Dasein“ ako konečného pasívneho základu reality (v ktorom si človek pre svoju existenciu vytvára „otvory bytia“).

Virasorova filozofická antropológia odmieta pesimizmus, skepsu, absurdnosť existencializmu. Človek nie je osamotený, neslobodný, ak nájde vnútorný kontakt s bytím celku. Nie je produktom tohto celku, pretože celok bytia sa môže realizovať iba cez konkrétne, existujúce zložky reality, je špecifickým, jedinečným. na nič iné neredukovateľným konkretizovaním bytia v jeho univerzálnosti. Je absolútnou hodnotou, ktorej podstatu tvorí sloboda tvorí svoju jedinečnosť a ľudskú špecifičnosť. Vzťah človeka k bytiu je duchovným vzťahom; uskutočňuje sa prostredníctvom bežnej ľudskej činnosti, vedy, umenia. Ak však človek zabudne, že všetky zložky jeho praktickej činnosti i teoretického bádania sú len prostriedkami na dosiahnutie konečného cieľa, ktorým je metafyzické zrenie bytia — dokazuje Virasoro — potom dochádza k odcudzeniu sa vlastnej podstate. strate základných perspektív života; sám človek sa stane nástrojom, resp. prostriedkom vonkajších síl a vplyvov, ktoré ho nakoniec odosobnia a odludštia.

Z Virasorovho učenia vyplýva, že ľudská osobnosť, formujúca sa pod vplyvom vonkajších faktorov, je čistou subjektivitou, je hodnotou samou osebe a samou pre seba. Jej ontologickú štruktúru tvorí konsubstancionalita s bytím, jej existenciálnu štruktúru tvorí sloboda sebatvorenia v konkrétnych historických podmienkach života. Bez slobody nemôže byť ľudskej osobnosti a ľudskej dôstojnosti: človek sa stáva neautentickou, anonymnou bytosťou.

Nie je ťažko rozpoznať, že v snahe odbiologizovať a odekonomizovať človeka a nájsť — ako hovorí Marcel — ontologickú váhu ľudskej existencie je potenciálne obsiahnutá filozoficko-náboženská doktrína o participácii človeka na božom bytí. Značná časť referátov kongresu budovala práve na tejto participácii a „teoreticky“ ju rozvíjala vo všetkých možných dimenziách. Problém človeka sa tu stal ako výlučne duchovný problém, až človek strácal svoju materiálnospoločenskú vymedzenosť a podmienenosť.

Na plenárnom zasadnutí kongresu k prvej téme odzneli tiež tri referáty sovietskych filozofov: Mitina, Konstantinova a Fedosejeva. (Z našej delegácie hovoril k prvej téme K. Kosík.) Ich snahou bolo vyložiť marxistický prístup k problematike človeka. Pokúsím sa o veľmi stručný výťah ich základných myšlienok. Mitin svoj príspevok uvádza kritikou názorov na človeka, ako ich formulovali Sokrates, Platón, Aristoteles, Descartes, Kant, Hegel, Feuerbach, Schopenhauer a súčasní existencialisti. Človeka u nich zastupuje aristokratická elita alebo vládnúca vrstva triednej spoločnosti. Názory západných filozofov sú odrazom „hlbokej vnútornej duchovnej krízy súčasnej západnej spoločnosti“. Základ pre vedecké riešenie problému človeka a spoločnosti treba hľadať — zdôrazňuje Mitin — v teórii historického materializmu. Marxistická filozofia spočíva v učení, že každé individuum je sociálnym tvorom, že iba v spoločnosti môže dosiahnuť svoj plný rozvoj. „Marxizmus nepopiera, že duchovný život existuje, avšak tvrdí, že základom pre duchovné kategórie je objektívne, materiálne bytie.“ „Marxistická filozofia učí a povzbudzuje človeka myslieť nie o smrti, ale o živote, o pretváraní a zdokonaľovaní života, zaoberať sa nie osamotenosťou, ale myslieť o kolektíve ľudí, o dobre spoločnosti a celého ľudstva.“ „Človek socialistickej

spoločnosti, pretvorený marxistickou filozofiou, je výrazným príkladom skutočne slobodnej osobnosti, s maximom slobody v porovnaní s ľuďmi predošlých sociálnych formácií.“ V závere s. Mitin zdôraznil motto komunizmu: „Všetko pre človeka, pre dobro človeka.“ (Názov referátu s. Mitina *Človek ako objekt filozofického bádania.*)

P. N. Fedosejev vo svojom príspevku *Humanizmus a moderný svet* podčiarkol hlavné tézy Mitinovho referátu. „Marxizmus postavil otázku individua; socialistický systém rieši túto otázku v spojitosti s problémom oslobodenia spoločnosti, t. j. hlboko konkrétnou cestou.“ V spoločnosti, v ktorej vládne súkromné vlastníctvo — zdôraznil Fedosejev — môže byť reč o slobodnom vývoji iba malej skupiny súkromných vlastníkov. „Opravdivý humanizmus vyžaduje zrušenie súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov. Demokratický prístup k riešeniu problému práv jednotlivca implikuje oslobodenie a pozdvižnutie nás, pozdvižnutie jednotlivca oslobodením kolektívu, celej spoločnosti... Iba touto cestou možno riešiť filozoficko-sociologický problém odcudzenia.“

Príspevok F. V. Konstantinova *Individuum a spoločnosť* ďalej rozvíja myšlienky Mitina a Fedosejeva. Je zameraný hlavne na kritiku existencializmu. „Socialistická spoločnosť — konštatuje Konstantinov — nepozná žiadne problémy ‚opustenosti‘ alebo beznádeje a bezcennej existencie trpiaceho človeka.“ „V spoločnosti, kde vládne súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov, tovarové a peňažné vzťahy... sociálne vzťahy a zákony spoločenského vývinu vládnu nad ľuďmi ako vonkajšia, cudzia, až nepriateľská sila.“ Odcudzenie, ktoré v týchto podmienkach vzniká, „zaznamenáva svoj vrchol v kapitalistickej spoločnosti, kde človek, alebo lepšie, jeho práca sa stáva tovarom, ktorý sa predáva na trhu“. V socializme — zdôrazňuje Konstantinov — sa situácia od základov mení. „Všetci členovia novej spoločnosti sú rovnako zainteresovaní na budovaní verejného bohatstva, pretože patrí celému národu a každý dostáva svoj riadny podiel v súlade s princípom: od každého podľa schopností, každému podľa jeho práce.“ V závere svojho referátu s. Konstantinov na štatistickom materiáli dokazuje úspechy, ktoré Sovietsky sväz dosiahol v rozvíjaní individua, jeho schopností a talentu.

S veľkými sympatiami sa stretli úprimné slová sovietskych referentov o potrebe súčasného boja za mier, za odvrátenie vojnového nebezpečenstva. Mier, zdôrazňovali sovietski súdruhovia, je dnes nevyhnutnou podmienkou pre ďalší rozvoj humanity a ľudskej civilizácie.

Z pozície marxizmu-leninizmu odznelo viac ďalších príspevkov delegátov z Poľska, NDR, Rumunska, Juhoslávie. Z našej delegácie, ako som už uviedol, k prvej téme hovoril K. Kosík; o jeho obsahu bude pravdepodobne informovať sám autor. Myslím, že značnej časti príspevkov marxisticky orientovaných autorov chýbala hlbšia a konkrétnejšia filozofická analýza vedeckomaterialistického prístupu k problematike človeka. Takáto analýza nevyhnutne vyžaduje rozbor pojmov, ako: subjektivita človeka, subjekt — objekt, ľudská prax, rozhodovanie sa, konfliktové situácie, morálna zodpovednosť. Filozofický rozbor uvádzaných pojmov predpokladá však ponor do ontologickej sféry, odkiaľ späťne a vo vzájomnej súvislosti treba hľadať cestu k ľudskej osobnosti ako filozofickej



kategorii. Kosíkov príspevok získal sympatie práve touto svojou orientáciou. Podobným smerom som sa snažil zamerať i ja svoj príspevok *Panoráma súčasnej filozofie* (bol zaradený do rámca druhej témy).

Druhá téma, *Kritika našej doby*, bola predmetom plenárneho rokovania posledné dva dni kongresu. Z úvodných referátov si najväčšiu pozornosť zaslúžil príspevok amerického filozofa H. W. Schneidera *Globálna orientácia* a príspevok známeho indického náboženského filozofa P. T. Rajú *Životné ideály: Východ a Západ*. Obaja v podstate obhajovali dve protichodné koncepcie. Schneider sa jednoznačne kriticky postavil proti snahám o „jednotu sveta“, „všesvetové, všeludské bratstvo“, „rodinu sveta“ a pod. „Ludstvo“, hovorí, „nie je rodinou a vyžaduje viac ako univerzálného a prvotného otca.“ Nemôže byť jedného princípu, na základe ktorého by mohla byť zjednotené ľudstvo; každá jednota je v podstate mystickou jednotou. Ľudstvo od svojho vzniku nespeje k jednote, ale sa stále viac hospodársky, kultúrne, politicky diferencuje. Diferenciácia je prirozeným javom vzostupu ľudstva. Problém, pred ktorým dnes — podľa Schneidera — stojíme, nie je problém jednoty ľudstva, ale hľadanie modusu vivendi pre ľudstvo široko diferencované vo svojej kultúre a ekonomike, platformy, ktorá by vyjadrovala rešpekt pre každú zvláštnosť a rozdielnosť a ktorá by zaručovala spolužitie. Schneider vidí vo svojej koncepcii jediné východisko, ako odvrátiť svetovú katastrofu ľudstva.

P. T. Rajú naproti tomu hľadá svetovú jednotu. Skúma spoločné stránky svetových náboženských sústav a dokazuje, že je možné vytvoriť akési svetové náboženstvo. Svetové náboženstvo, podľa Rajú, jediné môže zjednotiť ľudstvo a zabezpečiť mierové spolužitie všetkých národov sveta.

Medzi zaujímavé príspevky v rámci druhej témy patrí nesporne aj príspevok prof. dr. L. Svobodu *Človek a kultúra*.

Domnievam sa, že kongres vcelku splnil svoje poslanie. Kongresové materiály, ktoré vyšli už v priebehu kongresu, zaiste poslúžia pre ďalšiu a širokú diskusiu na uvádzané témy. I keď základné svetonázorové rozpory medzi stúpenkami západnej a socialistickej marxistickej orientácie boli výrazné a poznačovali celkový tón diskusie, dobrá vôľa pre výmenu názorov, seriózna argumentácia nakoniec vytvorili ovzdušie, v ktorom sa dalo lepšie pracovať ako inokedy na podobných podujatiach.

## ZPRÁVA O SOCIOLOGICKÉM PRŮZKUMU V ZÁVODĚ ČKD SOKOLOVO

B. KOSINA

Období, kdy se diskutovalo o škodlivosti či prospěšnosti sociologických šetření, o tom, zda sociologické průzkumy „ano či ne“, je již našťastí za námi. Bylo typické pro ona léta, jež následovala po odhalení kultu osobnosti, kdy jak myšlenková sterilita tak i falešně chápaná „autocensura“, neúměrně vypěstovaná